

KUR'AN'DA "FÎ" HARF-İ CERRİ VE BAZI MEALLERE YANSIMASI ÜZERİNE

Prof. Dr. Mustafa ÜNVER

"Çoğu zaman nahivcilerin Kur'an'da geçen bir kelimenin incelenmesine bir anlam veremeyip şaşıklarını görüyorum. Oysa onlar da çalışmalarında meçhul bir şiir parçasıyla istişhad ettiklerinde bir heyecan ve sevinç duyuyorlar. Ben de onlara öyle şaşıyorum ki..." (Fahredden Râzî)¹

Özet

Dil bir yönüyle insanlık ve peygamberlik tarihidir ve Kur'an'ın deyişiyile içinde pek çok ders ve ibret içeren bir mucizedir. Dil, harflerin kelimeleri, kelimelerin de cümleleri meydana getirmesiyle ortaya çıkar. Kelimeler ise isim, fiil ve edatlardan oluşur. Bu çalışmanın konusu edat, ilgeç veya isim çekim eki denilen dil birimlerinden birisi olan "fî" harf-i cerri ve onun Kur'an meallerine yansıyış şekli üzerine olacaktır. Bu harf-i cerrin temel fonksiyonu "el-viâ" yani kaplama, kap olma, içine alma, içinde olma, barındırma ve zarfiyettir. Ne var ki harf-i cerler bazen birbirleri makamında da kullanılmaktadır. Kur'an'da yoğun olarak kullanılan 17 harf-i cerden biri olan "fî" harf-i cerri, önemli anlam katmanlarını temsil etmek üzere değişik sure ve ayetlerde 1692 defa geçmektedir. Çalışmanın son bölümünde de "fî" harf-i cerrinin beş Türkçe meal üzerinden nasıl çevrildiği konusu ele alınıp değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Kur'an, Arap Dili, Harf-i Cer, Fî Harf-i Cerri, Meal, Zarf, Edat.

The Preposition "Fî" and Its Reflection on Some of the Turkish Translations of the Qur'an

Abstract

Not only the language is history of humanity and prophecy, but also is a miracle that contains teachings and lessons for the mankind, as the Qur'an says. A language emerges by the letters making up the words and words building up the sentences. The words are composed of nouns, verbs and prepositions. The subject of this study is on "fî", one of the linguistic units of the so-called particles or nouns, and its impact on the Qur'anic translations. The basic function of this preposition is "el-viâ", which stands for covering up, inclusion and hosting. However, these letters are sometimes used in their tune interchangeably. There are 17 prepositions used intensively in the Qur'an. The preposition "fî" among those 17, mentioned 1692 times, is used to represent different depths of the meanings. In the work's last section, the evaluation of how the

¹ Bkz. Ahmed Mekkî el-Ensârî, *Nazariyyetu'n-Nahvi'l-Kur'ânî Neş'etühâ ve Tetavvuruhâ ve Mukavvematüha'l-Esâsiyye*, 1.Baskı, Dâru'l-Kible, Mekke 1405, s. 9.

"fi" is reflected and used over 5 different Turkish translations will be made prior to the conclusion.

Key Words: Translation, Qur'an, Arabic Language, Prepositions, The preposition "fi", Translations of the Qur'an, Adverbs.

Giriş

Arapçanın şaheseri şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'dir. Çünkü İslam'ın temel kaynağı Kur'an, Arap dili ve gramerinin kökleşip kaynaşmasında devrim niteliğinde tarihi bir değere sahip olmuştur. Hatta bir dil olarak Arapça varlığını Kur'ân'a borçludur dense de abartılmış olmaz. Hicri ilk asırda başlayıp ikinci asırda yoğunlaşan yazılı Arap dili çalışmaları da hareket gücünü ve neredeyse tüm şahitlerini Kur'an'dan almıştır. Başta Kur'ân'ın doğru anlaşılıp yorumlanması gayesi ile Arap grameri derlenip toparlanmış ve yazıyla kayıt altına alınmıştır. Arapların ve Arapçanın Kur'an'dan önce birkaç edebiyat ürünü dışında herhangi bir yazılı kültüründen söz edilememektedir.²

Kur'an da dâhil olmak üzere insanlık tarihi boyunca var olan bütün ilahi metinler, misyonlarında bulunan rehberlik gereğince hep dil, anlam ve çeviri olgularıyla birlikte var olmuş ve ilahi irşat ve hidayet olgusunun sürekliliğiyle birlikte de anılmaya devam etmiştir.

Dil her şeyden önce ses sembolleridir ve o seslerin her biri içinde o dili konuşan insanların üzerinde görüş birliğine vardıkları bir değer taşırlar. Bu doğrultuda İbn Cinnî'nin (392/1002) "her kavmin maksadını ifade ettiği sesler"³ diye yaptığı dakik dil tanımı dikkate alındığında dil tarihinin, aynı zamanda beşeriyet tarihi, başka bir deyişle peygamberler tarihi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁴

İnsanın bulunduğu her yerde eşzamanlı olarak var olmuş bir olgu olan dil, beşerî iletişim ve anlaşmayı sağlayan eşsiz ve hayati önemi haiz bir araçtır. Dil, her zaman anlama olgusuyla mündemiç bir hakikattir. Bu sayede insan ihtiyaç, duygu, inanç ve düşüncelerini diğer varlıklara aktarma imkânı bulmaktadır.

² Bkz. Ahmed Mâhir el-Bakrî., *Dirâsât Nahviyye fi'l-Kur'ân –el-Aded-el-Mecrûrât*, Müessesetü Şebâbi'l-Câmiyye, İskenderiyye 1982, s.9; Emrullah İşler, "Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar", Kur'an ve Dil-Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu, Van 2001, s. 386.

³ Bkz. Mahmûd Fehmî Hicâzî, *İlmu'l-Lügati'l-Arabiyye Medhal Târîhî Mukâran fi Dav'i't-Türâsi ve'l-Lügâti's-Sâmiyye*, Vikâletu'l-Matbûât, Kuveyt trz., s. 9, 10.

⁴ Bkz. Bakara 2/30-31, 38.

Diller ilahi kaynağın gizemli bir işaretidir ve Allah Teala'nın rahmetinin bir eseridir.⁵ Yaratılmışların en kıymetlisi olarak yeryüzünde görevlendirilen insanın en üstün niteliklerinden biri, varlıklara isim vererek duygu ve düşüncelerini kelimelerle aktarabilmesidir. Doğan Aksan'ın deyişiyle dil, "insanın dünyadaki yerini ve değerini belirler. Konuşma yeteneği, dolayısıyla dil, insanı insanı yapan niteliklerin başında gelir."⁶

Çeviri konusu ise belki en az, insanlık tarihi kadar geçmişe sahip olan dilin kendisi kadar önemli bir başka husus olmaktadır. Çeviri sayesinde daha önce işitmiş olsak bile, pek tanımadığımız, havasını solumadığımız "bir düşsel kurmaca dünya" karşımızda açılır ve tanınmayan bir ufku kavranışı sağlanır. Çeviri, değişik toplulukların ve ulusların bilim, sanat, düşünce alanındaki çabalarını birbirleriyle paylaşabilme yolunu açar.⁷

Böylelikle çeviri dile yakın bir anlama ve anlatma enstrümanıdır ve bünyesinde anlamak, bilmek, değerlendirmek ve açıklamak misyonlarını barındırmaktadır. Yeryüzünde çeviriye konu olmuş erken metinler dinî sözlerden, kutsal deyişlerden meydana gelmiştir. Bu yüzden ilahî mesajlar, insanlar tarafından anlaşılabilir diye beşer dilinde vahyedilmiş ve peygamberleri aracılığıyla insanlara aktarılmıştır.⁸

Farklı anlayış ve kuramlar sebebiyle üzerinde herkesin uzlaşması sağlayabileceği bir tanımlama yapılamamış⁹ olsa bile çeviri konusunun önemini farkına varılmıştır ve çeviri bir bilim olarak kendisini dilbilim'den ayırarak "çeviribilim" adıyla müstakil bir bilim dalı haline gelmiştir.¹⁰

Edmond Carry, genellikle sanıldığından çok daha karmaşık ve açıklanması güç olan çeviri olgusunu tanımlamayı tehlikeli bir girişim olarak gördüğü halde yine de

⁵ Bkz. Rum 30/22; Hucurat 49/13.

⁶ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 4. Baskı, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1990, I, 11.

⁷ Bkz. Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, 12. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 15.

⁸ İbrahim 14/4. Ayrıca bkz. Zülfikar Durmuş, "Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Mealleri'ne Genel Bir Bakış", *Tefsire Akademik Yaklaşımlar 2*, edit. M.A. Koç-İ. Albayrak, 2. Baskı, Ankara 2015, s. 21 ; Edmond Cary, *Çeviri Nasıl Yapılmalı?*, (çev. Mete Çamdereli), İnsan Yay., İstanbul 1996, s. 7.

⁹ Bkz. Halil Hacımüftüoğlu, *Kuran Tercümelerinde Yöntem Sorunu*, İz Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 31; Cary, *Çeviri Nasıl Yapılmalı?*, s. 13.

¹⁰ Bkz. Salih Akdemir, "Kur'an-ı Kerim'in Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Bir Üslup Özelliği Üzerine", <http://www.flwi.ugent.be/cie/akdemir1.htm> (24.10.2016); *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümelemi (eleştirel bir yaklaşım)*, Ankara 1989, Akid Yay. s. 132-136; Mursal Atamov (Mürsel Ethem), *Rus Dilinde Yayımlanan Kur'an-ı Kerim Çevirilerinin Çeviribilim Açısından İncelenmesi (Başarılı Bir Rusça Kur'an Çevirisinin Oluşturulmasına Katkı)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv.,SBE, Ankara 2013, s. 13-18.

“farklı dillerde ifade edilen iki metin arasındaki eşdeğerlikleri bulmaya çalışan bir işlem” şeklinde tanımlamaya çalışır.¹¹ Bu iki metin arasındaki eşdeğerlikten kaynaklanan tartışılmaz zenginliği de Robert Lado, dillerin ve kültürlerin karşılıklı ve sistematik olarak incelenmesinin çok önemli bir zenginlik ortaya çıkardığından bahisle, dillerin özellikle de çeviri alanına müdahil olan amaç ve hedef dillerin karşılıklı olarak gramerlerinin de sistematik mahiyette incelenmesi gerektiğinden söz eder.¹²

Dil öğretimi veya çeviri türü çalışmalarda karşılaşılan, biraz da işin doğasından kaynaklanan zorluk ve problemlerin aşılmasında “karşıtsal çözümleme” (contrastive analysis) adı verilen karşılaştırmalı sistematik incelemelerin katkı sağladığı yadsınamaz.¹³ Karşıtsal çözümleme, çeviri olgusunda zaten her zaman vardır ve kaynak dil ile hedef dil arasında *anlam, deyiş özelliği ve fonksiyonu* gibi unsurların aktarımı ile gerçekleştirilmektedir.¹⁴

Çeviri çalışmalarında kaynak ve hedef dillerin örtüşmezliği, gramatik yapıları ve yansıma biçimleriyle beraber sosyo-kültürel ve çevresel farklılıklar, anadil girişimi baskınlığı, hedef dil girişimi ve deyimler gibi konulardan da kaynaklanmaktadır.¹⁵

Tüm bu unsurların çeviri işleminde çok kullanılan bir kelime olan “eşdeğerlik” sözünün muhtevasını şekillendirdiği söylenebilir. Nitekim metin birimleri için kullanılan eşdeğerlik deyişi, genellikle kaynak metnin okurları üzerinde oluşturduğu etkinin aynısını ya da benzerini hedef dildeki okurlar üzerinde de oluşturması olarak açıklanmaktadır.¹⁶

¹¹ Cary, *Çeviri Nasıl Yapılmalı?*, s. 97. Ayrıca bkz. Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, s. 18-22, 103.

¹² Lado, Robert, *Linguistics Across Cultures*, 10. Baskı, The University of Michigan Press, USA. 1971, s. 8. Ayrıca bkz. Emrullah İşler, “*Arapça ve Türkçede Ortaçlar –Karşıtsal Çözümleme*”, Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl:11, Sayı:7, Güz 2002, s. 100.

¹³ Bu alanda yapılmış az sayıda özgün çalışmalardan bir kaçını için mesela bkz. İşler, “*Arapça ve Türkçede Ortaçlar - Karşıtsal Çözümleme*”, 99-109; Emrullah İşler, “*Arapça ve Türkçede Zamanlar -Karşıtsal Çözümleme-*”, Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 2003, cilt: III, sayı: 8, s. 55-68.

¹⁴ Durmuş, “*Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Mealleri’ne Genel Bir Bakış*”, s. 22-23.

¹⁵ Düccane Cündioğlu, *Kur’an Çevirilerinin Dünyası*, 3. Baskı, Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 52-68 ; Doğru, Erdiñç-Emrullah İşler, “*Kur’an Deyimlerinin Semantik Analizi*”, Eskiyeñi, 27/Güz, 2013, s. 81-84 ; Cary, *Çeviri Nasıl Yapılmalı?*, s. 19, 50-51, 78, . Ayrıca bkz. Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1996, s.103-104; Faruk Yücel, *Çeviribilimin Paradigmaları Çeviri Seçkisi*, 1. Baskı, Çanakkale Kitaplığı Akademi, İstanbul 2013, s. 8.

¹⁶ Bkz. Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, s. 23-26, 60; Hacımüftüoğlu, *Kuran Tercümelerinde Yöntem Sorunu*, 33; Yusuf İşicik, “*Kur’an Tercemesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar ve Muhammed Esed Meali’ne Genel Bir Bakış*”, Kur’an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-, Düzenleyen: Diyanet İşleri Başkanlığı-Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, I, s. 94-95; Mehmet Çakır, “*Kur’an Meallerinde Çeviri Sorunları*”, Kur’an Mealleri

Bilindiği gibi kaynak ve hedef dillerde harfler, kelimeleri; kelimeler, cümleleri meydana getirir. Kelime ise isim, fiil ve edat olmak üzere üçe ayrılır. İsimler ve fiiller tek başına anlam ifade ederken, edatlar kendi başlarına bir anlam üretemezler.¹⁷

Kelimeleri meydana getiren harf, sözlükte “bir nesnenin yanı, tarafı, ucu, kenarı, tepesi, zirvesi, sivri ve keskin kısmı” diye tanımlanırken kavram olarak da yaygınlıkla “kendi başına anlamı olmayan, ancak kendi dışındaki birimlerle anlam kazanan kelime” diye tarif edilir.¹⁸ Harflerin sembolizm, tasavvuf, edebiyat ve hurufilik gibi alanlarda gizemli anlamlar taşıdığına inanılması bir yana, insan iletişimini sağlayan kelimeleri meydana getiren en küçük yapı taşı veya hücresi olarak tanımlanması da mümkün ve dikkat çekici görünmektedir.

Harfler yanında, kelimelere eklenerek yönlendirme anlamları kazandıran ve adına Arapçada harf-i cer, Latince’de praepositio (İngilizce’de preposition), dilimizde ise İsim Çekim Eki/Edat/İlgeç denilen kelime ile harf arası ismimsi/kelimemsi ya da harfimsiler vardır. D. Aksan’ın tespit ettiği gibi Türkçe’de ilgeç veya edat terimiyle karşılanan sözcük türüyle bu türün başka dillerdeki karşılıkları ve örnekleri arasında tam bir uyumdan söz etme imkânı yoktur. Hatta batı dillerinde kavrama çoğunlukla bağlaçların da dâhil edildiği tespitinden hareketle dilimizde edat teriminin geniş bir yelpazede kullanıldığı da görülmektedir.¹⁹ Bu da konunun karmaşık hale gelmesine neden olabilmektedir.

İsmimsi/kelimemsi ya da harfimsi denmesinin arkasındaki sebep, bu harflerin yapı harflerinden değil de “anlam” harflerinden olmalarıdır. Başka bir deyişle bu harfler,

Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-, Düzenleyen: Diyanet İşleri Başkanlığı-Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, I, s. 161-174.

İslam ilim tarihinde Kur'an'ın tercümesi meselesi, namazda tercümesinin okunması gibi çeşitli sıkıntılı uygulamaların meydana getirdiği kaygılardan dolayı genelde olumlu mütalaa edilmemiş; Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî ve Zâhirî alimlerince caiz görülmemiş ve esasında Kur'an'ın tam anlamıyla çevirilebilir olduğu kabul görmemiştir. Geniş bilgi için mesela bkz. Halil Altuntaş, *Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme ile Namaz Meselesi*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1998, s. 7-20, 185.

¹⁷ Mehmet Murat Karakaya, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Dil Problemi*, Marifet Yay., İstanbul 2003, s. 128.

¹⁸ Abdullâh Eyyûbî, *Şerhu'l-İzhâr*, Derseâdet, İstanbul 1308, s. 12 ; el-Bakrî, *Dirâsât Nahviyye fi'l-Kur'ân*, s. 47 ; Muhammed Hasen Avvâd, *Tenâvübü Hurûfi'l-Cerri fi Lügati'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Dâru'l-Furkân, Amman 1982, s. 7 ; Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Harfi Cerler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 1995, s. 4-5, Mustafa Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, İFAV, Marmara İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 1999, s. 15.

¹⁹ Bkz. Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 2. Baskı, TDK Yay., Ankara 1989, II, s. 98.

isim ve kelimelerin önüne gelirler ve fonksiyon icra ederler, Arap grameri diliyle ifade edilecek olursa amel ederler.²⁰

Arapça'da yirmi bir harf-i cer bulunmaktadır. Önüne geldiği ismi mecrur kılması fonksiyonundan hareketle bu harfleri *hurûfu'l-hafd* diye isimlendirenler de vardır. Bu 21 harf-i cer şunlardır: “fî, kâf, lâm, alâ, an, ilâ, min, bâ, metâ, levlâ, lealle, key, hâşâ, adâ, halâ, münzü, müz, tâ, vâv, rubbe, hattâ.”²¹

Dilin ruhu mesabesinde olan bu anlam harfleri/ekleri'nin önemi sadedinde M. Maksudoğlu “Arapçanın inceliği, dilin ruhu gibi olan bu cer harfleriyle sağlanır.” der.²² Ne ki Arapça'da harf-i cerlerin sahip olduğu bu önemli ve belirgin konum Türkçe'de kelimenin sonuna birleşmelerinden dolayı daha bağımlı ve örtük görünümündedir.

Bu çalışmaya girişmemizin arkasında esas itibariyle Kur'an meal ve çevirileri üzerine yapılan özel teknik araştırmalarda bile genel anlamda metin, sayfa, âyet düzeni ile kelime, cümle, deyim düzeni ele alınmakla birlikte edatlar/bağlaçlar konusuna çok yönlü ve detaylı olarak temas edilmemesi ve bu durumun bizce önemli bir eksiklik olarak dikkat çekmesi yatmaktadır.²³

Binaenaleyh Allah Teala'nın kelimeleri olan Kur'an-ı Kerim'in insanımıza özellikle de gençlerimize tanıtılarak ulaştırılması, ilgilerinin çekilmesi, dünyevileşme ve Batılılaşma girdabının yarattığı olumsuz her türlü düşüncenin savılması bağlamında özellikle önem arz etmektedir. O halde bebeklerin ağızlarındaki ana sütü misali Türk dilinde duru bir Kur'an tercümesi beklemek herkesin hakkı olsa gerektir.²⁴

Bu çalışmada duru bir Kur'an tercümesi idealına katkı sağlayacağını düşündüğümüz bir gramer konusu olan ve Türkçe'de “Bulunma Durumu Eki (-de, -da, -te, -ta)” adı verilen “fî” harf-i cerinin bazı Kur'an meallerine nasıl yansıyor karşılık

²⁰ Harflerin bir yönüyle yapı ve anlam olarak ikiye ayrılmaları ve konuyla ilgili açıklamalı tablo için bkz. Yüksel, *Arap Dilinde Harfi Cerler*, s. 5-6.

²¹ Yüksel, *Arap Dilinde Harfi Cerler*, s. 8.

²² Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, 3. Baskı, Şamil Yayınevi, İstanbul, trz., s. 347.

²³ Mesela bkz. Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, s. 1-30. Mamafih Cündioğlu kısa bir paragrafta harf-i cerler konusunun çevirilerde önemli yer tuttuğunu bir iki örneğe atıfta bulunarak ifade etmektedir. Bkz. *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, s. 17-18. Lealle edatının da bir araştırma konusu olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Bu araştırmaya göre söz konusu edat da meallerde yanlış yansıtıldığını görmekteyiz. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mursal Atamov (Mürsel Ethem), *Kur'an-ı Kerim'de “لَعَلَّ – Lealle” Edatının Kullanılışı ve Anlamları*, Diyanet İlmî Dergisi, 2013, cilt: XLIX, sayı: 3, s. 94.

²⁴ Kur'an adına bu arzu ve hayal tüm ilahiyatçı akademisyenlerin de ortak dileği olup bu yönde pek çok çalışma ortaya konmaktadır. Mesela bkz. *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-*, Düzenleyen: Diyanet İşleri Başkanlığı-Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, cilt: 1-2, Ankara 2007.

bulduğu incelenip değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu itibarla harf-i cerler konusunun çeviri ve meal çalışmalarındaki önemine dikkat çekilmesi hedeflenecektir.

I. "Fî" Harf-i Cerri Ya da Bulunma Durumu Eki

Türkçede bulunma durumu eki diye de karşılık verebileceğimiz fî harfî, aslî cer harflerinden biridir ve cümle içinde önemli işlevlere sahiptir. Kelime ve cümleye "bir yerde bulunma, durma, var olma" gibi anlamlar katan fî harf-i cerri yer, zaman ve durum gibi yönlerden zarfiyet alanında anlam zenginliği meydana getirir.²⁵

Sibeveyh'e (180/796) göre fî harf-i cerrinin esas fonksiyonu önüne geldiği isme "el-viâ" yani "kaplama, kap olma, içine alma, içinde olma, barındırma ve zarfiyet" anlamı kazandırmaktır. Fî harf-i cerrinin bu fonksiyonuna Müberred (286/900), Rummânî (384/994), Ebu'l-Kasım Zeccâcî (337/949) ve Radî el-Esterâbâdî (?688/1289) gibi dilbilimci âlimler "istilâ" anlamını da ilave ederler. Osmanlı âlimlerinden olan Birgivî (981/1573) ise harf-i cerrimizle ilgili olarak sadece zaman ve mekan bakımından zarfiyet anlamını zikreder. Doğrusu, Mâlekî (702/1302) ve Murâdî (749/1348) gibi dilcilerin de ifade ettikleri gibi bu anlamların hepsinin "kaplama, zarf olma, içinde olma, içine alma, içinde barındırma" şeklinde harf-i cerrimizin taşıdığı temel anlamı ihtiva ettiği, bu doğrultuda aynı anlamın farklı kelimelerle söylenmiş olduğu söylenebilir.²⁶

II. Kur'ân-ı Kerim'de Harf-i Cerler

Basra nahiv ekolüne göre sayıları 21'i bulan harf-i cerlerin aşağıdaki 17'si, Kur'ân-ı Kerim'de şu sayılarda geçmektedir:²⁷

"fî (1692 defa), ilâ (737 defa), bâ (2538 defa), tâ (9 defa), hattâ (82 defa), alâ (1439 defa), an (464 defa), kâf (282 defa), lâm (2851 defa), min (3221 defa), vâv (53 defa), key (1 defa), metâ (9 defa), levlâ (75 defa), lealle (127 defa), hâşâ (2 defa), rubbe (1 defa)"

Çalışmamızın dikkate alacağı fî harf-i cerri, yukarıda da görüldüğü gibi Kur'an'da çeşitli anlam katmanlarında olmak üzere 1692 defa geçmektedir. Biz bu kullanımları dikkate alarak taşıdığı anlamlar çerçevesinde bir sınıflandırmaya gidecek, ardından da

²⁵ Yüksel, *Arap Dilinde Harfî Cerler*, s. 8, 11; Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s. 350; el-Bakrî, *Dirâsât Nahviyye fî'l-Kur'ân*, s. 74-77.

²⁶ Bkz. Eyyûbî, *Şerhu'l-İzhâr*, s. 21; Yüksel, *Arap Dilinde Harfî Cerler*, s. 78.

²⁷ Yüksel, *Arap Dilinde Harfî Cerler*, s. 8-9; Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 19.

bu anlam katmanlarının belirlediğimiz Kur'an meallerine nasıl yansıdığını ele almaya çalışacağız.

III. Kur'an'da Fî Harf-i Cerri ve Anlam Katmanları

Kur'ân-ı Kerim'de fî harf-i cerri başta “el-viâ” yani “kaplama, kap olma, içine alma, içinde olma ve barındırma, zarfiyet” anlamlarında kullanılır. Kimi yerlerde de diğer harf-i cerlerin anlam alanları doğrultusunda istihdam edilir. Nitekim Arap dilinde harf-i cerlerin birbirlerinin makamlarında ve çeşitli anlam katmanlarında kullanılması bilinen bir durumdur.²⁸ Böyle durumlarda bile harf-i cer, kendi öz fonksiyonunu yine de yansıtabilmekte, böylece anlam zenginliği ortaya koyabilmektedir. Örneğin Nahl suresinin 89. âyetindeki “o gün her ümmetten kendilerinden bir kişiyi aleyhlerine şahit getireceğiz...” anlamında bu incelik görülebilmektedir. Nitekim “ve yevme neb'asü fî külli ümmetin şehîden” âyetindeki “fî” harf-i cerrinin aslî fonksiyonu yanında “min” anlamında kullanıldığını ele aldığımızda şunu görmekteyiz: Kavmine şahitlik edecek olan kimse, sadece o toplumdaki sıradan bir birey değil, daha da öte o topluma kök salmış, yayılmış, toplumunun tüm kültür ve inanç dokularına nüfuz etmiş, o toplumda yaşayıp görev yapmış bir kimse olacaktır. Bu anlam zenginliğini biz fî harf-i cerrinin temelde taşıdığı “kaplamak, kapsamak, içine almak, viâ' olmak” anlamlarındaki fonksiyonundan elde etmekteyiz. Öte yandan bu sayede âyette neden “min” değil de fî harf-i cerrinin kullanıldığının cevabını da öğrenmiş olmaktadır.

Şimdi de Kur'an'da fî harf-i cerrinin taşıdığı anlam katmanlarını görmeye başlayabiliriz:

1. “-de, -da” Anlamında

Kur'ân-ı Kerim'de geçen fî harf-i cerrinin temel fonksiyonu bu kısımdır. Harf-i cerrin “kaplama, kap olma, içine alma, içinde olma, barındırma, zaman ve mekan zarfi olma ve zarfiyet” anlamları bu başlık altında ele alınmakta ve kimi zaman -de, -da, kimi zaman hakkında, konusunda gibi karşılıklarla Türkçeye tercüme edilmektedir. Hakiki

²⁸ Bkz. Avvâd, *Tenâvübü Hurûfi'l-Cerr*, s. 10; Fahreddîn Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Gadi'l-Arabî, Kahire 1992, IX, s. 296. Ne var ki Basralı âlimler başta olmak üzere bazı Arap dilcileri de harf-i cerlerin birbirleri yerine kullanılmasını uygun kabul görmezler. Bu tartışma için bkz. Avvâd, *Tenâvübü Hurûfi'l-Cerr*, s. 10-13.

olarak zaman ve mekan zarfı anlamında Rum Suresinin ilk âyetlerini örnek vermek mümkündür. Zira ilkinde mekan, ikincisinde zaman zarfı olarak gelmiştir²⁹:

“gulibeti’r-rûm **fi edne’l-ardı** ve hüm min ba’di galebihim seyeğlibûn **fi bid’ı sinîn.**”

“Rumlar en yakın **yerde** mağlup oldular. Bu yenilgilerinin ardından **bir kaç yıl içinde** galip geleceklerdir.”³⁰

Bazı durumlarda ise bu zaman ve mekan zarfı, mecazî (manevî) anlamda kullanılabilir.

Mecâzi olarak mekan zarfı anlamında kullanılmasına ise kısas konusuyla Hz. Yusuf ve kardeşleriyle alakalı olan şu âyetler örnek olarak verilebilir:

“ve leküm **fi’l-kısâsi** hayâtün...” yani “sizin için **kısasta** hayat vardır.”³¹

“le kad kâne **fi yûsufe ve ihvetihî** âyâtün li’s-sâilîn” yani “Yusuf ve kardeşlerinde arayıp soranlar için ibretler vardır.”³²

Bu âyetlerde **fi** harf-i cerri mecazî olarak mekan zarfı anlamında kullanılmıştır.³³

2. Karşılaştırma Anlamında

İki hususu mukayese, muvazene etme ve karşılaştırma sadedinde kullanılır. İkinci hususun birinciye göre çokluk, üstünlük ve yücelik anlamında önde olduğu anlamını **fi** harf-i cerri kazandırır.³⁴ Kur’an’dan bu hususa örnek olarak Tevbe suresinin şu âyetini vermek mümkündür: “femâ metâu’l-hayâti’d-dünyâ fi’l-âhirati illâ kalîl” yani “ahirete göre dünya hayatının geçimliği çok azdır.”³⁵

3. Sebep/Ta’lîl (li) Anlamında

Arap dilindeki “li” harf-i cerri, hak sahibi olma (istihkâk), mülkiyet, bağış ve ikramda bulunma, temlik etme, tebliğde bulunma gibi anlamlar yanında cümleye “için, -

²⁹ Bkz. Suyutî, *İtkân*, I, s. 217; Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 151.

³⁰ Rum, 30/2-4.

³¹ Bakara, 2/179.

³² Yusuf, 12/7.

³³ Bkz. Suyutî, *İtkân*, I, s. 217; Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 151.

³⁴ Bkz. Suyutî, *İtkân*, I, s. 217; Yüksel, *Arap Dilinde Harfî Cerler*, s. 80; Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 152.

³⁵ Tevbe, 9/38.

den dolayı, sebeple” gibi ta’lîl anlamları kazandırır.³⁶ Kur’an-ı Kerim’de fî harf-i cerrinin de bazı âyetlerde bu anlamda kullanıldığı görülmektedir. Örneğin:³⁷

“Kendisinden dolayı beni kınadığınız kimse, işte bu delikanlıdır.”³⁸ anlamındaki “fezâlikunne’l-lezî lümtünne fîhi” âyetinde “fîhi” ifadesi “lehû” anlamında kullanılmaktadır.

“Eğer Allah’ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız fidyeden dolayı size büyük bir azap dokunurdu”³⁹ mealindeki “levlâ kitâbun minellâhi sebeka lemessekum fî mâ ehaztum azâbun azîm” âyetindeki “fî” ifadesi de “li” anlamına gelmektedir.

Aynı şekilde “eğer dünya ve ahirette Allah’ın lütfu ve rahmeti üzerinize olmasaydı, o içine daldığınız yaygara ve dedikodudan dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu”⁴⁰ anlamındaki “velevlâ fadlullâhi aleykum ve rahmetuhû fî’l-dünyâ ve’l-âhıratı lemessekum fî mâ efadtum fîhi azâbun azîm” âyetindeki “fî” ifadesi de “li” anlamında kullanılmaktadır.

4. İle/Beraber/Müsâhabe (mea) Anlamında

Kur’an’da bazı fî harf-i cerlerinin, “ile, beraber, birlikte” gibi müsâhabetlik anlamları içeren “mea” edatı manasında kullanıldığı görülmektedir. Buna örnek olarak aşağıdaki âyetleri vermek mümkündür:⁴¹

“Sizden önceki **ümme**tlerle giriniz”⁴² mealindeki “udhulû fî **ümemin** min kablikum” âyetindeki “fî **ümemin**” ifadesi “**mea ümemin**” anlamında kullanılmıştır.

İbnü’l-Cevzî, “beni rahmetinle salih kullarının arasına koy”⁴³ mealindeki “ve edhılñ birahmetike fî ibâdike’s-sâlihîn” âyetindeki “fî” harf-i cerrinin de “mea” anlamında kullanıldığını belirtmişse de bu yorum, fî harf-i cerrinin hakikat dolayımında

³⁶ Geniş bilgi için bkz. Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 168-178.

³⁷ Bkz. Suyutî, *İtkân*, I, s. 217; Yüksel, *Arap Dilinde Harfî Cerler*, s. 80; Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 153. Ne var ki rahmetli Mustafa Kurt Hacc, 22/77 ve Ankebut, 29/69 âyetlerinde “fî” harf-i cerrini de “li” manasında görmüştür ki bizce pek isabetli değildir. Bkz. Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 154.

³⁸ Yusuf, 12/32.

³⁹ Enfal, 8/68.

⁴⁰ Nur, 24/14.

⁴¹ Bkz. Suyutî, *İtkân*, I, s. 217; Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 157-158; Yüksel, *Arap Dilinde Harfî Cerler*, s. 79.

⁴² A’raf, 7/38.

⁴³ Neml, 27/19.

asli fonksiyonuyla her yönden bir anlam örtüşmesi sergilediği gerekçesiyle kabul görmemiştir.⁴⁴

5. İstîlâ/Üzerinde (alâ) Anlamında

Arap dilindeki "alâ" harf-i cerri, cümlede önüne eklendiği kelimeye "üzerinde, üzerine" gibi istîlâ anlamları kazandırır.⁴⁵ Kur'ân-ı Kerim'deki fî harf-i cerri de bazı âyetlerde bu anlamda kullanılmıştır.⁴⁶

"Andolsun sizi hurma dallarına asacağım"⁴⁷ anlamındaki "leüsallibennekum fî cüzû'n-nahlî" âyetindeki fî harf-i cerri, "üzerinde" manasına gelen "alâ" harf-i cerri yerinde kullanılmıştır.

6. İlsak/-den dolayı/Sebep (bi) Anlamında

"Bî" harf-i cerri, "ilsak, bitişirme, ulaştırma, bağlama, temas etme, kendisiyle yardım isteme (istiâne), karşılık, bedel" gibi pek çok temel anlamları karşılar.⁴⁸ Ne var ki bazı durumlarda Kur'an'da fî harf-i cerri, bî harf-i cerrinin yüklendiği anlamları da yüklenmektedir. Örneğin "... size kendinizden eşler, hayvanlara da kendilerinden eşler yaratmıştır. Sizi bu yolla yaratıp çoğaltıyor..."⁴⁹ mealindeki "... ceale lekum min enfusikum ezvâcen ve mine'l-en'âmi ezvâcen yezraukum fîhi..." âyetinde geçen fî harf-i cerri, "bî" harf-i cerri makamında kullanılmıştır.⁵⁰

7. -e,-a (ilâ) Anlamında

Çoğunlukla ismin -e, -a, -e kadar, -a kadar hali pozisyonunda kullanılan "ilâ" harf-i cerri, önüne geldiği kelimeye bazen ismin -de ve -den halinde, bazen de "için, ait, birlikte beraber" gibi anlamlar kazandırmaktadır.⁵¹ Yine bazı durumlarda fî harf-i cerrinin, "ilâ" harf-i cerrinin yüklendiği anlamları yüklediği de görülmektedir.

Örneğin "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Oraya hicret etseydiniz ya!"⁵² mealindeki "elem tekun ardu'llâhi vâsiaten fetühâcirû fihâ" âyetindeki, "Eğer dileseydik

⁴⁴ İbnü'l-Cevzî, *Nüzhe*, s. 476'dan nakleden Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 158.

⁴⁵ "Alâ" harf-i cerrinin diğer anlamları için de bkz. Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 134-142.

⁴⁶ Bkz. Suyutî, *İtkân*, I, s. 217; Avvâd, *Tenâvübü Hurûfî'l-Cerr*, s. 37-38; Yüksel, *Arap Dilinde Harfî Cerler*, s. 79; Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 154.

⁴⁷ Taha, 20/71.

⁴⁸ "Bî" harf-i cerri hakkında geniş bilgi için bkz. Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 101-106.

⁴⁹ Şura, 42/11.

⁵⁰ Bkz. Suyutî, *İtkân*, I, s. 217; Yüksel, *Arap Dilinde Harfî Cerler*, s. 80-81; Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 155. Kurt ayrıca Bakara, 2/210 âyetindeki "...fî zulelin..." kısmındaki "fî" harf-i cerrinin de İbnü'l-Cevzî'ye atfen "bî" harf-i cerri pozisyonunda kullanıldığını ileri sürmektedir. Bkz. Kurt, aynı yer.

⁵¹ "İlâ" harf-i cerri hakkında geniş bilgi için bkz. Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 93-95, 275-277.

⁵² Nisa, 4/97.

her şehre bir uyarıcı gönderirdik”⁵³ mealindeki “ve lev şî'nâ lebeasnâ **fî** külli karyetin nezîran” âyetindeki “fî” harf-i cerri “ilâ” makamında yer almaktadır.⁵⁴

8. –den, -dan (min) Anlamında

Arap dilinde “min” harf-i cerri, zaman ve mekan başlangıcı, açıklama (tebyîn), sebebiyet, temyiz, cüz'iyet gibi pek çok anlam zenginliği sağlayan edatlardan biridir.⁵⁵ Mamafih bazı durumlarda Kur'an-ı Kerim'deki fî harf-i cerri, -den, -dan manasına gelen “min” harf-i cerri yerine kullanılmaktadır.

Örneğin çalışmamızın “Kur'an'da Fî Harf-i Cerri ve Anlam Katmanları” başlığı altında da değindiğimiz gibi “o gün her ümmetten kendilerinden bir kişiyi aleyhlerine şahit getireceğiz, seni de şu insanlar üzerine şahit tutacağız”⁵⁶ mealindeki “ve yevme neb'asü **fî** külli ümmetin şehîden ve ci'nâ bike şehîden alâ hâulâi” âyetinde geçen “fî” harf-i cerri “min” anlamında kullanılmıştır.⁵⁷ Bu âyette özellikle Peygamber efendimizden söz edildiği itibara alınmalıdır. Aynı surenin 84. âyetinde ise konu genel bir bağlamda zikredildiğinden aynı ifadeler için de bu kez “min” harf-i cerri kullanılmıştır.⁵⁸

9. –e doğru (nahve) Anlamında

Kur'an'da geçen fî harf-i cerri “-e doğru” manasına gelen “nahve” makamında da kullanılmıştır.⁵⁹ Örneğin “yüzünü **göğe doğru** çevirip durduğunu görüyoruz”⁶⁰ mealindeki “kad nerâ tekallübe vechike **fî's-semâi**” âyetindeki “**fî's-semâi**” ifadesi “**nahve's-semâi**” anlamında kullanılmıştır.

10. –den, -dan (an) Anlamında

“An” harf-i cerri, uzaklaşma (mücâveze), sebebiyet (ta'lîl), geçişlilik ve üzerine, aleyhine gibi çeşitli anlam katmanları için kullanılır.⁶¹ Zaman zaman Kur'an'da kullanılan fî harf-i cerrinin -den, -dan manasına gelen “an” harf-i cerri yerine

⁵³ Furkan, 25/51.

⁵⁴ Bkz. Suyutî, *İtkân*, I, s. 217; Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 155-156; Yüksel, *Arap Dilinde Harfi Cerler*, s. 81.

⁵⁵ Bkz. Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 191-198.

⁵⁶ Nahl, 16/89.

⁵⁷ Bkz. Suyutî, *İtkân*, I, s. 217; Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 156.

⁵⁸ Krş. Nahl, 16/84.

⁵⁹ Bkz. Yüksel, *Arap Dilinde Harfi Cerler*, s. 82; Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 159.

⁶⁰ Bakara, 2/144.

⁶¹ Bkz. Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 142-144.

kullanıldığı da tespit edilmektedir. Buna örnek olarak aşağıdaki iki âyeti inceleyebiliriz.⁶²

“**Bu dünyada kör olan, ahirette de kördür ve yolu daha da yanlıştır**”⁶³ mealindeki “ve men kâne **fî hâzihî** a’ mâ fe hüve **fî’l-âhırati** a’ mâ ve edallu sebîlâ” âyetindeki “**fî hâzihî**” ve “**fî’l-âhırati**” ifadelerinin “körlük yaşamak” anlamındaki “amiye” fiilinden dolayı “**an hâzihî**” ve “**ani’l-âhırati**” anlamında kullanılmış olduğu ileri sürülmüştür.

Benzer yaklaşımla “isimlerini sizin ve babalarımızın koyduğu ve Allah’ın haklarında hiçbir delil indirmediği putlar konusunda mı benimle mücadele ediyorsunuz?”⁶⁴ mealindeki “etücâdilûnenî **fî esmâin** semmeytümûhâ entüm ve âbâukum mâ nezzela’llâhu bihâ min sultânin” âyetindeki “fî esmâin” ifadesinin “câdele” fiil kökünden dolayı “**an esmâin**” anlamında kullanılmış olduğu da iddia edilmektedir.⁶⁵

Daha önce de ifade edildiği gibi harf-i cerlerin zaman zaman birbirleri makamında kullanıldığı makul ve vaki olmakla birlikte, başka harf-i cerler makamında kullanıldığında bile fî harf-i cerrinin özgün anlam fonksiyonu dikkate alınarak Kur’ân-ı Kerim’de yer aldığını dikkate almak da aynı derecede mümkün ve anlamlı görünmektedir.⁶⁶

⁶² Bkz. Suyutî, *İtkân*, I, s. 217; Avvâd, *Tenâvübü Hurûfi’l-Cerr*, s. 39; Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 157.

⁶³ İsrâ, 17/72.

⁶⁴ A’raf, 7/71.

⁶⁵ Bkz. Suyutî, *İtkân*, I, s. 217; Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 157.

⁶⁶ Harf-i cerlerin birbirleri makamında kullanıldığı tezi de bazen zorlamalara konu olmaktadır. Binaenaleyh aşağıdaki âyetlerde geçen fî harf-i cerrinin zorlama kabilinden olarak başka edatlar makamında kullanıldığı ileri sürülmüştür. Örneğin “doğrusu seni içimizde zayıf ve güçsüz biri olarak görüyoruz” (Hud, 11/91) mealindeki “ve innâ lenerâke **finâ** daifan” âyetindeki “**finâ**” ifadesinin “yanımızda, nezdimizde” demek olan “**indenâ**” anlamında kullanılmış olduğu iddia edilmiştir. Benzer şekilde “ey Salih sen bundan önce içimizde büyük umut beslenen biriydin dediler” (Hud, 11/62) mealindeki “kâlû yâ sâlihu kad kunte **finâ** mercuvven kable hâzâ” âyetindeki “**finâ**” ifadesinin de “**indenâ**” anlamında kullanılmış olduğu ileri sürülmüştür. “(Firavun Musa’ya) biz seni çocukken içimizde büyütmedik mi? Sen ömrünün pek çok yılını aramızda geçirmedin mi? dedi” (Şuara, 26/18) mealindeki “kâle elem nürabbike **finâ** veliden ve lebiste **finâ** min umurike sinîne” âyetinde iki defa geçen “**finâ**” ifadesinin de “**indenâ**” anlamında kullanılmış olduğu söylenmiştir. Bunlara ilaveten “çocuğun süttten kesilmesi iki yıl içinde gerçekleşir” (Lokman, 31/14) mealindeki “ve fisâluhû **fî âmeyni**” âyetindeki “**fî âmeyni**” ifadesinin Zerkeşî’ye referansla “iki yıl sonra” manasına gelen “**ba’de âmeyni**” deyişi anlamında kullanılmış olduğu görüşü de verilebilir. Ayrıca burada “(Allah, geminin) içine binin dedi” (Hud, 11/41) mealindeki “kâle’r-kebû **fihâ**” âyetindeki “**fî**” harf-i cerrinin pekiştirme anlamında fazladan, zâid olduğunun, âyetin aslında “kâle’r-kebûhâ” şeklinde olduğunun ileri sürülmesi de eleştiriye konu edilebilir. Zira burada herhangi bir zâidiyetten söz etmeye mahal yoktur. Çünkü âyetteki “fî” harf-i cerri, gemiye binme ve yerleşme işleminde bir denge içerisinde tam bir düzen takip etme anlamını kazandırmaktadır, dolayısıyla âyette herhangi bir fazlalık ve zâidiyetin varlığından söz etmek isabetli görünmemektedir. Bkz. Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, s. 158-160.

11. Deyim Anlamında

Kur'ân-ı Kerim'de fî harf-i cerri çoğunluğu lokal anlam katmanlarında olmak üzere yer alırken zaman zaman da deyimisel yapılar içinde görev ifa etmektedir. Deyimsel yapılar içinde ise fî harf-i cerri, lokal harf-i cer anlamı ötesinde bütüncül ve yapısal anlam fonksiyonları üstlenir, adeta artık bir harf-i cer olarak değil, yapısal misyon ifa eden bir eleman konumunda görünür. Bu hususa örnek olarak şu âyeti ele almak mümkündür: “Her insanın sorumluluğunu kendi omuzuna yükledik...” mealindeki “ve külle insanin elzemnâhu tâirahû **fî unukihî...**”⁶⁷ âyetinde “kuşunun boynuna takılması” deyişi deyimisel bir kullanımdır ve bu yüzden de sorumluluğun kendi omzuna yüklenmesi şeklinde mecazî ifadeyle karşılanmıştır. Başka bir deyişle fî harf-i cerri deyimisel konumda görev icra etmiştir.

12. Edat Anlamında/Fiillere Özgü Fî Kullanımı

Başka dillerde olduğu gibi Arapçada da bazı fiiller tümleçlerinin başına özel edatlar alırlar. Artık bu edatlar özel anlam ve fonksiyonlarını değil, aidi oldukları fiillerin yüklediği anlamlara katkı sağlarlar. Bu tür kullanımların çevirilerinde edatların özel anlamı yerine fiilleriyle birlikte iletmesi beklenen anlamın yansıtılması son derece önemli bir durumdur.

Bu konuya örnek olarak içinde “düşündü, tefekkür etti” anlamına gelen “tefekkerâ” fiilinin fî harf-i cerriyle birlikte geçtiği “ellezîne yezkurûne'l-lâhe kıyâmen ve kuûden ve alâ cünûbihim ve **yefekkerûne fî** halki's-semâvâti ve'l-ardi...” âyetini verebiliriz.⁶⁸ Nitekim bu âyetteki fî harf-i cerri özel bir fonksiyon yüklenmemekte, sadece “tefekkerâ” fiili tümlecinin başında bu harfi kullandığı için yer almaktadır. Mamafih harf-i cerrimizin manaya, kap ve zarf olma fonksiyonu doğrultusunda göklerin ve yeryüzünün yaratılışı konusuyla ilgili her detayın tefekkür edilmesini kattığı da düşünülebilir. Bu durumda âyetin “Ayaktayken, otururken, yatarken hep Allah'ı hatırlayıp göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler...” şeklinde tercüme edilmesi mümkündür.

Benzer şekilde “febease'llâhu gurâben **yebhasü fi'l-ardi** keyfe yüvârî sev'ete ehîhi...”⁶⁹ âyetindeki “behase” fiili de tümlecinin önüne “fî” harf-i cerri almıştır. Buna

⁶⁷ İsra, 17/13.

⁶⁸ Ali İmran, 3/191.

⁶⁹ Maide, 5/31.

göre âyetin "... kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için **yeri eşeley**en bir karga gönderdi..." şeklinde tercümesi

IV. "Fî" Harf-i Cerrinin Bazı Meallere Yansımasına Dair Örnekler

Hatırlanacağı üzere bu çalışmanın başında kaynak dil ile hedef dil arasındaki çok yönlü örtüşmenin tam olarak sağlanamamasının çeviri olgusunu zorlaştıran etmenlerden olduğu üzerinde durulmuştu. Bu tespitin üzerine Allah kelamı olması nedeniyle aynı zamanda mucize bir söz de olan Kur'ân-ı Kerim'in bir başka dile tam olarak çevrilmesi olgusunun kolay olmadığı, esas itibariyle mümkün olmadığı tespitini de eklemek gerekmektedir. Binaenaleyh bu çalışmada sadece bir harf-i cerrin anlam pozisyonları konusunda bahsettiğimiz meseleler bile, bahsi geçen zorluk ve imkansızlığı gerekçelendirmeye yetmektedir.

Herhangi bir dile tam olarak tercüme edilmesi ne kadar zor ve imkansız olursa olsun, tüm zamanlara ve insanlığa gönderilmiş olması hasebiyle evrensel hitaba sahip olan Kur'an mesajı, elbette tüm insanlığa ulaştırılmalı, bunun için de tüm dillere çevirisi, bahsi geçen acziyet itiraf edilmekle birlikte, mümkün olduğu kadar yapılmalıdır.⁷⁰

Dilimiz bağlamında meseleye bakılacak olursa piyasalarda 450 civarında olduğunu tahmin ettiğimiz Türkçe-Kur'an meallerinin sayısal/niceliksel olarak oldukça yüksek olduğu ortadadır. Arzumuz ve beklentimiz odur ki bu yüksek oran, meallerin keyfiyet ve niteliğine de yansısın ve okuyucunun karşısına anne sütü kıvamında duru ve berrak Kur'an çevirileri çıksın.

Biz bu çalışmada sadece fî harf-i cerri dolayımında belirlediğimiz örnek âyetler çerçevesinde inceleyeceğimiz beş meal (Diyanet⁷¹-Mustafa Öztürk⁷²-Mehmet Çakır⁷³-Mustafa İslamoğlu⁷⁴-Salih Akdemir⁷⁵) seçmiş bulunmaktayız:

⁷⁰ Kur'ân'ın evrensel oluşuna dair bkz. A'raf, 7/158; Sebe, 34/28; Enbiya, 21/107; Furkan, 25/1; Kalem, 68/52. Ayrıca bkz. Muhammed Abduh, *Tefsîru'l-Fâtîha ve Mukaddimetü't-Tefsîr*, 3. Baskı, Mısır 1330, s. 12-13.

⁷¹ (D.) rumuzuyla işaret edilecektir. Hayrettin Karaman ve diğerleri, *Kur'an-ı Kerim ve Meali*, 1.Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2015. ("Kur'an Yolu Tefsiri" mealidir)

⁷² (MÖ.) rumuzuyla işaret edilecektir. Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 2. Baskı, Ankara Okulu Yay., Ankara 2016.

⁷³ (MÇ.) rumuzuyla işaret edilecektir. Mehmet Çakır, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçesi*, Ankara 2003.

⁷⁴ (Mİ.) rumuzuyla işaret edilecektir. Mustafa İslamoğlu, *Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, 1.Baskı, Düşün Yay., İstanbul 2009,

⁷⁵ (SA.) rumuzuyla işaret edilecektir. Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, 1.Baskı, Ankara Okulu Yay., Ankara 2004.

1. Örnek: Bakara, 2/222

“...fa'tezilu'n-nisâe fi'l-mahîd...”

D. “...adet günlerinde kadınlardan ayrı durun...”

MÖ. “...ay halinde olan kadınlarla cinsel ilişkiden uzak durun...”

MÇ. “...ay halindeki bayanları rahatsız etmeyin...”

Mİ. “...ay hali sırasındaki kadınları (rahat) bırakın...”

SA. “...hayızlı iken kadınlardan uzak durun...”

Âyette zaman zarfı anlamında kullanılan fi harf-i cerri sadece D. mealinde isabetli olarak karşılık bulmuş görünmektedir. Zaman zarfını MÖ., MÇ. ve Mİ. kadınların sıfatı olarak vermesinden, SA. da “iken” manasıyla karşılamasından dolayı çevirileri isabet kaydedememiştir.

2. Örnek: Ali İmran, 3/176

“ve lâ yahzunke'l-lezîne yüsâriûne fi'l-küfri...”

D. “(Resulüm!) İnkarda yarışanlar seni üzmesin...”

MÖ. “(Ey Peygamber!) Daha azgın kafir olmak için adeta yarışanlar seni kaygılandırmasın...”

MÇ. “Resulüm! İnkâr bataklığında koşuşturanlar, sakın seni üzmesin...”

Mİ. “İnkarda birbirleriyle yarış halinde olanlardan dolayı üzülme!...”

SA. “İnkarda yarışanlar, seni üzmesin...”

MÖ. dışındaki tüm mealler isabetli olarak –de, -da anlamı verirken, MÖ. harf-i cerri ta'lil ve sebep anlamında “li” fonksiyonunda almış ve “için” şeklinde tercüme etmiştir. Ayrıca “sârea” fiilinin fi harf-i cerrini kullandığı tespiti de dikkate alındığında “için” anlamıyla çevirilmesi isabetli görünmemektedir.

3. Örnek: Nisa, 4/154

“...ve kulnâ lehum lâ ta'dû fi's-sebti...”

D. “... ve onlara “Cumartesi günü sınırı aşmayın” dedik...”

MÖ. “...Yine başka bir dönemde “Cumartesi günü avlanma yasağını çiğnemeyin!” diye emretmiş(tik)...”

MÇ. “... Ayrıca: “Cumartesi tatilini istismar etmeyin” dedik...”

Mİ. “... ve “Sebt'i ihlal etmeyin!” uyarısında bulunmuştuk...”

SA. “Yine Biz, onlara: “Cumartesi yasağını çiğnemeyin!” demiş...”

Fî harf-i cerrinin temel fonksiyonu olan “kaplama, içine alma, içinde olma, zarfiyet” anlamlarının bu âyette dikkate alınması gerektiği görülmektedir. Buna göre âyette Cumartesi gününe dair konmuş olan tüm yasaklar söz konusu edilmiştir. MÖ. hariç tüm mealler bu genellemeyi yansıtmışlardır. MÖ. Cumartesi gününe dair konmuş olan düzenlemeleri, âyet metninde olmadığı halde, sadece avlanma yasağına indirgeyip sınırlandırmıştır. Ayrıca “yine başka bir dönemde” gibi âyet metninde olmayan bir anlamla tercümeyi çoğaltmıştır.

4. Örnek: Nisa, 4/171

“yâ ehle'l-kitâbi lâ tağlû fî dînikum...”

D. “Ey Ehl-i kitap! Dininiz**de** aşırı gitmeyin...”

MÖ. “Ey Hıristiyanlar! (İsa'ya tanrılık yakıştırmak suretiyle) dininiz ve inanç sisteminiz**de** haddi aşmayın...”

MÇ. “Ey ehlikitap! Kendi dininiz **konusunda** kargaşaya sebep olmayın...”

Mİ. “Ey kitap ehli (olan Hıristiyanlar)! Akideniz**de** haddi aşmayın...”

SA. “Ey kitap ehli! Dininiz **konusunda** aşırı gitmeyin...”

Fî harf-i cerrin –de, -da anlamı tüm meallerde yansıtılmış olmakla birlikte dinin tüm unsurlarında aşırı gidilmemesi gerektiği şeklindeki anlam ve vurgu çevirilerde verilememiştir. Durum böyleyken Mİ. kapsamlı “din” kelimesini “akide” ile anlamsız yere sınırlamış ve konuyu daraltmıştır. Esasında âyet, fî harf-i cerrinin temel ve kapsamlı fonksiyonunu kullanarak muazzam bir mesaj vermekte ve adeta şöyle demektedir: “Din olarak bildiğiniz hiçbir şeyde aşırıya gitmeyin.” Binaenaleyh mealler, bu vurguyu yansıtmakta başarılı olamamışlardır.

5. Örnek: Enam, 6/93

“...ve lev terâ izi'z-zâlimûne fî ğamerâti'l-mevti...”

D. “O zalimler, ölümün boğucu dalgaları **içinde**... derken onların halini bir görsen!”

MÖ. “(Ey Peygamber!) O zalimler/kafirler ölümün pençesinde acıyla kıvranırlarken onların perişan hallerini bir görsen!”

MÇ. “Resulüm sen bu çirkefleri, ölümle boğuşurken seyretmelisin.”

Mİ. “Ölüm sancısıyla kıvranırlarken... bir görmeliydin o zalimleri!”

SA. “Bu zalimlerin, can çekişecekleri... **zaman** hallerini bir görebilsen!”

Âyetteki fî harf-i cerrinin -de, -da ve zarfiyet anlamlarında tam da “ölümün korkunç şiddeti içinde” gibi bir karşılık, D. ve MÖ. meallerinde yansıtılmıştır. Öte yandan MÇ. ve Mİ. de ise ile, beraber anlamında “mea” fonksiyonu tercih edilmiş, SA.da ise isabetsiz bir karşılıkla “...zaman” şeklinde Türkçe’ye çevirilmiştir.

6. Örnek: Araf, 7/149

“ve lemmâ sükıta fî eydîhim...”

D. “Pişman olup kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını anlayınca da dediler ki...”

MÖ. “Ne zaman ki yaptıkları işten büyük pişmanlık duydular...”

MÇ. “Elleri havada kalınca yanlış yaptıklarını anladılar...”

Mİ. “Pişmanlık içinde elleri kolları dökülüp de sapmış olduklarının farkına varınca...”

SA. “...büyük bir pişmanlık ve çaresizlik içinde ellerini ısırarak...”

“Pişman olmak” anlamına gelen deyimsel ifadenin karşılığı D. ve MÖ.de tam olarak yansıtılmıştır. Ne ki âyette geçen deyim, MÇ. nin “elleri havada kalmak”, Mİ.nin “elleri kolları dökülmek”, SA.nın “ellerini ısırma” gibi Türkçede fazla bilinmeyen ve anlamı olmayan ifadelerle karşılamaları isabetsiz ve anlamsız görünmektedir.

7. Örnek: Enfal, 8/42

“...ve lev tevâadtüm la’h-teleftüm fi’l-mîâd...”

D. “...Eğer siz karşılaşma yeri ve zamanı **hususunda** anlaşma yapmaya çalışsaydınız aranızda ihtilaf çıkardı...”

MÖ. “...Şayet siz müşriklerle belli bir yer ve zamanda savaşmak üzere sözleşmiş olsaydınız, bu sözünüzde duramazdınız...”

MÇ. “Doğrusu önceden sözleşmiş olsaydınız, zamanlamada bu kadar dakik olamazdınız...”

Mİ. “Eğer sözleşmiş olsaydınız dahi, sözleştiğiniz zamanı bu kadar isabetli tutturamazdınız.”

SA. “Eğer siz, (savaşmak üzere) sözleşmiş olsaydınız, zamanı **konusunda** anlaşmazlığa düşerdiniz...”

Tüm meallerde zarfiyet anlamının yansıtıldığı görülmekle beraber genel anlam itibariyle Mİ.deki “zamanı... isabetli tutturamamak”, SA.daki “anlaşmazlığa düşmek”

karşılıklarının Kur'ânî zevke uymadığı ifade edilebilir. Çünkü âyette ne bir piyango benzeri bir şeyin tutturulmasından, ne de anlaşmazlığa düşmekten bahsedilmektedir. Verilen mesaj, Allah'ın lütfu ve takdiri sayesinde savaş yeri ve zamanı konusunda çok ince ve hassas bir karşılaşmanın gerçekleşmiş olmasıdır.

8. Örnek: Tevbe, 9/10

"lâ yer kubûne fî mü'minin illen ve lâ zimmeten..."

D. "Bir mümin **hakkında** ne yakınlık bağına ne de antlaşma hükümlerine riayet ederler..."

MÖ. "O müşrikler bir müminin **hakkı söz konusu** olduğunda ne ettikleri yemini ne de yaptıkları antlaşmayı dikkate alırlar..."

MÇ. "Ne bir Müslüman'ın akrabalığını dikkate alırlar, ne de yabancıya saygı gösterirler..."

Mİ. "Bir mü'min **için** ne bağlayıcı bir yükümlülük, ne de anlaşma ve yakınlıktan doğan bir sorumluluk gözetiyorlar..."

SA. "Onlar, bir inanan **hakkında** ne bir yakınlık ne de anlaşma gözetirler..."

Âyette bir mümin hakkında yakınlık bağına ve yapılan anlaşmanın gereğine riayet edilmediğinden söz edilmektedir. MÇ. ve Mİ. dışındaki tüm mealler harf-i cerri isabetli şekilde çevirmişlerdir. Mİ.de bu anlam "için" ile karşılanmaya çalışılmıştır. MÇ.de ise ne harf-i cerrin ne de âyetin tüm anlamı isabetli olarak verilebilmiştir.

9. Örnek: Yusuf, 12/43

"... yâ eyyühe'l-meleü eftûnî fî rü'yâye in küntüm li'r-rü'yâ ta'bürûne"

D. "...Efendiler! Eğer rüya yorumluyorsanız, bu rüyamı da bana yorumlayın."

MÖ. "...Efendiler! Mademki siz rüya tabirinden anlayan kimselersiniz, o halde benim bu rüyamı da yorumlayın."

MÇ. "Beyler! Hadi bana bu rüyamı yorumlayın? Rüya tabirinden anlıyorsanız tabi?"

Mİ. "Siz ey seçkin yorumcular! Eğer rüyaların doğru yorumunu biliyorsanız, benim rüyamı da yorumlayın bakalım!"

SA. "Ey ileri gelenler! O halde bana gördüğüm rüya konusunda, eğer rüya tabir etmesini biliyorsanız, beni aydınlatın!"

Meallerde melikin rüyasına dair kapsamlı ve bütün bir yorumu ifade etmek üzere fî harf-i cerrinin temel fonksiyonunun dilimizde uygun ve doyurucu şekilde karşılık bulduğunu iddia etmek zor görünmektedir.

10. Örnek: İbrahim, 14/9

“... câethüm rusülühüm bi'l-beyyinâti feraddû eydiyehüm fî efvâhihim ve kâlû innâ kefernâ bimâ ürsiltüm bihî ve innâ lefî şekkin mimmâ ted'ünenâ ileyhi mürîb”

D. “... Peygamberleri onlara mucizeler getirdi de ellerinini ağızlarına götürüp getirerek, “Biz size gönderilene inanmıyoruz, bizi kendisine çağırdığınız şeye **karşı** derin bir kuşku içindeyiz” dediler.”

MÖ. “... Peygamberleri onlara doğru yolu gösteren apaçık deliller, mucizeler getirdiler, ama onlar “kes sesini” dercesine ellerini ağızlarına götürdüler ve nihayet şöyle dediler: “Biz size gönderilen şeyin vahiy olduğuna inanmıyoruz. Bize tebliğ ettiğiniz inanç **hakkında** ciddi şüpheler taşıyoruz.”

MÇ. “Tanrı elçileri bunlara hep, belgelerle geldiler. Şaşkınlıktan parmaklarını ısıran halk: “Aa sizin elçi olduğunuza inanamayız. Hatta bizi davet ettiğiniz Tanrı **hakkında** bile kuşkularımız var.”

Mİ. “...Elçileri onlara hakikatin apaçık delilleriyle gelmiş, onlar ise nimeti teperek (sözlerini) ağızlarına tıkamışlar ve “Şunu aklınıza koyun ki biz sizinle gönderilenleri reddediyoruz; zira biz, davet ettiğiniz **şeye dair** şüphe içindeyiz” demişlerdi; mütereddid bir halde...”

SA. “...Elçileri onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Ama onlar, ellerini ağızlarına götürerek (onlara): “Biz, sizinle gönderileni kabul etmiyoruz; çünkü bizi çağırdığınız **konuda** derin bir kuşku ve kaygı içindeyiz!” diyerek karşılık vermişlerdi.”

Âyette iki defa yer alan fî harf-i cerrinin ikinci anlamı karşı/hakkında/dair/konuda gibi anlamlarla tüm meallerde isabetli şekilde karşılanmıştır.

Ne var ki harf-i cerrin ilk defa geçtiği yerdeki anlamı konusunda mealciler arasında ciddi bir kafa karışıklığı bulunduğu dikkat çekmiştir. Her şeyden önce bu söz, mecaz içerikli bir deyim midir? Aksine bu söz hakikat anlamdaysa fiilin sahibi kimlerdir ve elleri ağza götürmek tam olarak ne anlama gelmektedir? Doğrusu âyetteki “**feraddû eydiyehüm fî efvâhihim**” ifadesindeki anlam genişliği ve deyiş yerindeyse kafa karışıklığı tefsirlerde de söz konusudur. Bu yüzden tüm mealciler de haklı olarak

tercihte zorluk yaşamışlar ve bu husus Kur'ân'ın bir başka dile çevirisinin kifayetsizliğinin açık örneklerinden birini oluşturmuştur.⁷⁶ Nitekim bu kafa karışıklığı D.de "ellerini ağızlarına götürüp getirmek", MÖ.de "kes sesini dercesine ellerini ağızlarına götürmek", MÇ.de "şaşkınlıktan parmaklarını ısırarak", Mİ.de "nimeti teperek (sözlerini) ağızlarına tıkamak", SA.da ise "ellerini ağızlarına götürmek" şeklinde görünmüştür.

11. Örnek: Kehf, 18/86

"hattâ izâ belega magribe's-ş-semi vecedehâ tagrubu fî aynin hamietin..."

D. "Nihayet güneşin battığı yere varınca, onu kara bir balçıkta batar (gibi) buldu..."

MÖ. "Nihayet güneşin battığı yere ulaştı. Orada gördü ki güneş kara balçıklı bir suya batar haldeydi..."

MÇ. "Gide gide gün batımına vardı. Orada güneşi çamur deryasına batıyor gibi gördü..."

Mİ. "Nihayet güneşin battığı yere ulaştınca, orada kara balçığa (benzer) bir su gözesinde (güneşi) batar buldu..."

SA. "Nihayet güneşin battığı yere vardığında, o, onu kara balçıklı bir gözede batar görmüştü..."

D., Mİ. ve SA. -de, -da anlamında, MÖ. ve MÇ. ise -e, -a (ilâ) anlamında Türkçeye kazandırmışlardır ki isabetli olan tarafın harf-i cerrin asıl fonksiyonu olan zarfiyet anlamını gözetken birinci grup mealler olduğu görülmektedir.

12. Örnek: Enbiya, 21/75

"ve edhahnâhu fî rahmetinâ..."

D. "Lût'u rahmetimize kabul ettik..."

MÖ. "Biz Lût'u şefkat ve merhametimize gark ettik..."

MÇ. "Onu da sevgi ile kucakladık..."

Mİ. "Ama (Lût'a bir şey olmadı), onu rahmetimizle kuşatmıştık..."

SA. "Onu ise sevgimize sokmuştuk..."

⁷⁶ Bu ifade üzerindeki anlam çeşitliliği ve zenginliği o kadar yoğundur ki Fahreddin Râzî, tefsirinde bu seçenekleri yaklaşık üç sayfada mütalaa eder ve yine de hangi anlamı tercih edeceğine karar verememiş görünür: Bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, IX, s. 294-296.

Harf-i cerrin kap, kapsam ve zarfiyet anlamları dikkate alınarak Türkçeye kazandırılmasını gerekli gördüğümüz çeviri maalesef hiçbir mealde görülmemiştir. Hatta bu eksiklik yanında MÇ. ve SA. meallerinin Kur'ân'ın makamı, Türkçe ifade gücü ve estetiği bakımından da isabetsiz olduğu söylenebilir. Binaenaleyh bize göre âyetin isabetli bir çevirisi şöyle olabilirdi: “Onu rahmet deryamız**da** garkettik.”

13. Örnek: Enbiya, 21/78

“ve dâvûde ve süleymâne iz yahkumâni fi'l-harsi iz nefeset fihi ğanemü'l-kavmi...”

D. “Davud’u ve Süleyman’ı da an. Bir zamanlar, (zarar görmüş) bir ekin **konusunda** hüküm veriyorlardı. Bir topluluğun koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin **içine** dağılıp ziyan vermişti...”

MÖ. “(Ey Peygamber!) Davud’u ve oğlu Süleyman’ı da zikret! Vaktiyle onlar Filistin-Şam topraklarında hükümdarlık yapıyorlar ve dağılmış koyun sürüsü halindeki İsrailoğullarını toparlayıp (adil bir nizam içinde) yönetiyorlardı...”

MÇ. “Dâvud ve Süleyman’ı hatırla. Hani ikisi birden bir ekin **hakkında** bilirkişi olmuşlardı. Koyunlar tarlayı talan ettiklerinde...”

Mİ. “Davud ve Süleyman’ı da (gündeme taşı)! Hani o ikisi, bir topluluğa ait çobansız ve dağınık koyun sürüsünün gece yayıldığı tarla **konusunda** karar vereceklerdi...”

SA. “Davud’u ve Süleyman’ı da (hatırla); hani onlar, halka ait koyunların girmiş olduğu tarla **hakkında** hüküm vermişlerdi...”

Âyette iki defa geçen harf-i cerrin bizce ikisinde de zarfiyet anlamı bulunmaktadır. Buna göre birincisinde konusunda/hakkında, ikincisinde ise koyunların girdiği ekin tarlasının zarar görmesi durumunu yansıtmak üzere -de, -da kullanılması isabetli görünmektedir. İlk kısımda MÖ. hariç tüm mealler isabet kaydetmişlerdir. Öte yandan ikinci kısımda hiçbir mealin isabet edemediği söylenebilir. Bu tespite ilaveten MÖ. mealinin, âyetin Türkçedeki karşılığını vermenin çok ötesinde âyetle doğrudan ilgili olmayan bir tarih anlatıcılığı yaptığı kaydedilmelidir.

14. Örnek: Neml, 27/12

“ve edhıl yedeke fî ceybike tehruç beydâe min ğayri sûin fî tis’ı âyâtin ilâ firavne ve kavmihi...”

D. “Şimdi elini koynuna sok da kusursuz bembeyaz olarak çıksın. Dokuz mucize ile Firavun ve kavmine git...”

MÖ. “Ey Musa! Şimdi de elini koynuna sok! (Göreceksin ki) elin koynundan kusursuz bir beyazlıkta ışıl ışıl parlar halde çıkacaktır. Artık dokuz mucizeyle birlikte Firavun ve kavmine git...”

MÇ. “Elini koynuna sok. Firavun ve halkına sergilenecek dokuz mucizeden biri olarak pürüzsüz bembeyaz çıkacaktır...”

Mİ. “Şimdi de elini göğsüne sok! Her türden kusurdan arınmış olarak tertemiz, ışıl ışıl bir beyazlıkta çıkacaktır. Dokuz âyet de içinde olmak üzere, (bütün mucizelerle) Firavun ve kavmine git...”

SA. “(Dokuz mucizeden biri olmak üzere) elini koynuna sok ki, (cüz zam) hastası olmadığını halde, bembeyaz olarak çıksın! Şimdi sen, (bu) dokuz mucize ile birlikte Firavun’a ve halkına git...”

İki defa fî harf-i cerrinin geçtiği bu âyetteki birinci kullanımı –e, -a yönlendirme, yani “ilâ” anlamında kullanılmıştır ki tüm meallerin bu anlamı isabetli olarak yansıttığı görülmektedir. İkinci kısımda ise harf-i cerrimiz musahabetlik, birliktelik manasına gelen “mea” doğrultusunda kullanılmıştır ki bu noktada MÇ. isabet edememiştir.

15. Örnek: Yasin, 36/56

“hüm ve ezvâcühüm fî zılâlin ale’l-erâiki müttekiün”

D. “Kendileri ve eşleri gölgelik yerlerde, tahtlarına kurulacaklar.”

MÖ. “Kendileri de eşleri de gölgelikler altında tahtlarına kurulmuş olacaklar.”

MÇ. “Eşleriyle birlikte gölgeler altında divanlara kurulmalar...var.”

Mİ. “onlar ve eşleri (bu huzurun) gölgesi altında mükemmel yataklar üzerinde uzanacaklar.”

SA. “Onlar ve eşleri, gölgeler altında tahtlara kurulacaklardır”.

Fî harf-i cerrinin altında anlamındaki “tahte” fonksiyonu bilinmemekle birlikte D. hariç tüm mealciler dünyevî teamüller doğrultusunda çardak türü çağrışımlar gereği “gölgeler içinde” yerine “gölge/likler altında” demeyi tercih etmişlerdir. Oysa fî harf-i cerrindeki kaplam, zarf ve kap olma durumu cennet mekanının gölge olmasından

hareketle gölgeler veya gölgelikler altında değil, içinde bulunulmasını gerektirir. Bu bakımdan isabetli olanın D. meali olduğunu söyleyebiliriz.

16. Örnek: Saffat, 37/88

“fenezara nazraten fi'n-nücûmi”

D. “Sonra yıldızlara şöyle bir baktı;”

MÖ. “İbrahim (halkın arasında iken) putlarla ilgili bir plan tasarladı; biraz düşünüp tarttı...”

MÇ. “Bir gün gözlerini göğe dikip...”

Mİ. “Ardından yıldızlara bir göz attı”

SA. “İbrahim, o zaman yıldızlara bir göz atmış ve...”

Deyimsel anlamın ön plana çıktığı bir âyet olarak insanın bir şey düşüneceği zaman dikkatini toplamak üzere sabit bir noktaya bakması durumu Hz. İbrahim özelinde anlatılmaktadır. MÖ. âyetteki mesajı açık, seçik ve anlaşılır şekilde ifade etmekle birlikte “(halkın arasında iken) putlarla ilgili bir plan tasarladı” gibi âyette olmayan bir açıklamayı da vermektedir. Yıldızlara bakmanın aslında herhangi bir boşluğa ya da sabit noktaya bakarak düşünüp taşınmak anlamına geldiği malesef MÖ. dışındaki mealciler tarafından görülememiştir.

SONUÇ

Dil, insan olmanın tarihi kadar eskidir. Dilin bu kadim niteliği dinler ve medeniyetler tarihi için de geçerlidir. Zira insan, dili sayesinde anlama, düşünme, meydana getirme ve aktarma gibi hayatî işlevleri yerine getirebilmektedir.

Dil harfler, kelimeler ve cümleler tarafından meydana getirilen mucizevî bir enstrümandır ve Kur’ân’ın deyişle bu mucizede anlama ve kavrama kabiliyetine sahip âlimlerin alabilecekleri pekçok ibretler, dersler ve işaretler vardır. Harflerin meydana getirdiği kelimeler isim, fiil ve edat olmak üzere üçe ayrılır. İsimler ve fiiller tek başına anlam ifade ederken; edatlar, başka bir deyişle isim çekim ekleri veya ilgeçler kendi başlarına bir anlam üretmezler, ancak eklendikleri isimlerle anlama, kayda değer katkı sağlarlar.

Kur’ân-ı Kerim’de Arap dilinde harf-i cerler olarak bilinen bu edatlardan 17 tanesi yoğun şekilde kullanılmıştır. Bu çalışmaya konu ettiğimiz fi harf-i cerri ise Kur’an’da 1692 defa yer almıştır.

Fî harf-i cerrinin bir edat olarak temel fonksiyonu “kapsama, kap olma, içine alma, zarfiyet” anlamlarında özetlenmektedir. Öte yandan harf-i cerlerin birbirlerinin yerinde kullanıldıkları da bilinen bir durumdur.

Bu itibarla fî harf-i cerrinin alâ, min, ilâ gibi harf-i cerler makamında kullanıldığı yerlerin özel bir ilgiye layık olduğunu ve bu sayede zengin bir anlam örgüsü ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu tür kullanımlarda fî harf-i cerrinin özgün fonksiyonundan bir şey kaybetmeyip temel anlam bağıını koruduğunu, ilaveten kardeş harf-i cerlerin anlam dünyalarından da istifade ettiğini tespit etmekte de yarar vardır.

Çeviri de dilin sahip olduğu niteliklere aynısıyla sahiptir ve Akşit Göktürk'ün kitabına ad koyduğu deyişle dillerin dilidir. Kaynak ve hedef diller arasındaki eşdeğerliği yakalayabildiği oranda başarılı sayılabilen çeviri olgusu, her zaman karmaşık ve zor bir olgu olarak kabul edilmiştir. Bu karmaşıklık ve zorluk Allah kelamı olan Kur'ân-ı Kerim'in karakteristik niteliklerinden dolayı daha da belirgindir ve bu yüzden “mükemmel bir meal” övgüsüne hiçbir mealin kolay sahip olamayacağını tahmin etmek zor değildir. Sayılarının bugün için 450 civarında olduğunu tahmin ettiğimiz Türkçe meallerdeki niceliksel artıştan ve ortaya konan çeviri niteliğinden hareketle sahada olumlu gelişmeler olduğunu söyleyebiliriz.

Bu iyimserliğimizi destekler mahiyette en azından incelemeye konu ettiğimiz meallerin fî harf-i cerrinin fonksiyonları ve bu anlam fonksiyonlarının çeviriye yansıtılması konusunda kayda değer bir donanım ve takdire sahip olduğunu da ifade edebiliriz. Mamafih sınırlı sayıdaki âyet meallerinde ise harf-i cerrin anlam fonksiyonunun tam olarak yansıtılmadığı da tespit edilmiştir. Yer darlığından dolayı bu tespitlerin sadece bir kısmına çalışmamızın son bölümünde işaret etmiş ve değerlendirmesini yapmaya çalışmış bulunmaktayız. Çalışmamızın Kur'an çeviri dünyasında konusuyla alakalı mütevazı da olsa bir farkındalık oluşmasına vesile olması amacına ulaştığını gösterecektir.

KAYNAKÇA

- Abduh, Muhammed, *Tefsîru 'l-Fâtiha ve Mukaddimetü 't-Tefsîr*, 3. Baskı, Mısır 1330.
- Akdemir, Salih, “*Kur'an-ı Kerim'in Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Bir Üslup Özelliği Üzerine*”, <http://www.flwi.ugent.be/cie/akdemir1.htm> (24.10.2016).
- Çakır, Mehmet, “*Kur'an Meallerinde Çeviri Sorunları*”, Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-, Düzenleyen: Diyanet İşleri Başkanlığı-Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- İşler, Emrullah “*Arapça ve Türkçede Zamanlar -Karşıtsal Çözümleme-*”, Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 2003, cilt: III, sayı: 8.
- İşler, Emrullah “*Arapça ve Türkçede Ortaçlar -Karşıtsal Çözümleme-*”, Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl:11, Sayı:7, Güz 2002.
- Akdemir, Salih, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri (eleştirel bir yaklaşım)*, Akid Yayınları, Ankara 1989.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, c. I, 4. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- Altuntaş, Halil, *Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme ile Namaz Meselesi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998.
- Atamov, Mursal (Ethem, Mürsel), *Kur'an-ı Kerim'de “ لَعَلَّ – Lealle” Edatının Kullanılışı ve Anlamları*, Diyanet İlmî Dergi, 2013, cilt: XLIX, sayı: 3.
- Atamov, Mursal (Ethem, Mürsel), *Rus Dilinde Yayımlanan Kur'an-ı Kerim Çevirilerinin Çeviribilim Açısından İncelenmesi (Başarılı Bir Rusça Kur'an Çevirisinin Oluşturulmasına Katkı)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv., SBE, Ankara 2013.
- Avvâd, Muhammed Hasen, *Tenâvübü Hurûfi 'l-Cerri fî Lügati 'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Dâru'l-Furkân, Amman 1982.
- Cary, Edmond, *Çeviri Nasıl Yapılmalı?*, çev. Mete Çamdereli, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- Cündioğlu, Düccane, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, 3. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.
- Çakır, Mehmet, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçesi*, Ankara 2003.
- Doğru, Erdiñç-Emrullah İşler, “*Kur'an Deyimlerinin Semantik Analizi*”, Eskiyeñi, 27/Güz, 2013.

Durmuş, Zülfikar, “*Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Mealleri'ne Genel Bir Bakış*”, Tefsire Akademik Yaklaşımlar 2, edit. M.A.Koç-İ.Albayrak, 2. Baskı, Ankara 2015.

el-Bakrî, Ahmed Mâhir, *Dirâsât Nahviyye fi'l-Kur'ân –el-Aded-el-Mecrûrât*, Müessesetü Şebâbi'l-Câmiyye, İskenderiyye 1982.

el-Ensârî, Ahmed Mekkî, *Nazariyyetu'n-Nahvi'l-Kur'ânî Neş'etühâ ve Tetavvuruhâ ve Mukavvemâtüha'l-Esâsiyye*, 1.Baskı, Dâru'l-Kible, Mekke 1405.

Eyyûbî, Abdullâh, *Şerhu'l-İzhâr*, Derseâdet, İstanbul 1308.

Furat, Ahmet Subhi, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1996.

Göktürk, Akşit, *Çeviri: Dillerin Dili*, 12. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

Hacımüftüoğlu, Halil, *Kuran Tercümelerinde Yöntem Sorunu*, , İz Yayıncılık, İstanbul 2008.

Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim, c. II, 2. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 1989.

Hicâzî, Mahmûd Fehmî, *İlmu'l-Lügati'l-Arabiyye Medhal Târîhî Mukâran fi Dav'i't-Türâsi ve'l-Lügâti's-Sâmiyye*, Vikâletu'l-Matbûât, Kuveyt, trz.

İşcık, Yusuf, “*Kur'an Tercemesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar ve Muhammed Esed Meali'ne Genel Bir Bakış*”, Kur'an Mealleri Sempozyumu - Eleştiriler ve Öneriler-, Düzenleyen: Diyanet İşleri Başkanlığı-Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

İslamoğlu, Mustafa, *Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an Gerekeçeli Meal-Tefsir*, 1.Baskı, Düşün Yayınları, İstanbul 2009.

İşler, Emrullah, “*Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar*”, Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu, Van 2001.

Karakaya, Mehmet Murat, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Dil Problemi*, Marifet Yayınları, İstanbul 2003.

Karaman, Hayrettin ve diğerleri, *Kur'an-ı Kerim ve Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1.Baskı, Ankara 2015.

Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-, Düzenleyen: Diyanet İşleri Başkanlığı-Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi, Cilt: 1-2, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

Kurt, Mustafa, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, İFAV, Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

- Lado, Robert, *Linguistics Across Cultures*, 10. Baskı, USA. 1971, The University of Michigan Press.
- Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, 3. Baskı, Şamil Yayınevi, İstanbul, trz.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 2. Baskı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.
- Râzî, Fahreddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Gadi'l-Arabî, Kahire 1992.
- Son Çağrı Kur'an*, 1.Baskı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.
- Suyûtî, Celâleddîn, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 4. Baskı, Kahraman Yayınları, İstanbul 1978.
- Yücel, Faruk, *Çeviribilimin Paradigmaları Çeviri Seçkisi*, 1. Baskı, Çanakkale Kitaplığı Akademi, İstanbul 2013.
- Yüksel, Ahmet, *Arap Dilinde Harfi Cerler*, Samsun 1995, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).